



## Göç ve Kente Uyum Süreçlerinde Madde Kullanan Ergenlerin Bağımlılık Tipolojileri

Fatma ŞENCAN\*

Üsküdar Belediyesi

Kadir CANATAN\*

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

### Öz

Bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerin amacının dışında kullanımına bağlı gelişen problemlerin bireysel ve toplumsal boyuttaki etkileri giderek derinleşmektedir. Bu maddeleri kullanan kişileri bekleyen en büyük tehlike, kullanılan maddelere zamanla bağımlı olma riski taşımalarıdır. Madde bağımlılığıyla ilgili çalışmalar, tehlikenin boyutlarının sadece kullanan kişilerle sınırlı kalmadığı, kullanmayan kişilerin de bu problemde farklı şekillerde etkilendiğini göstermektedir. Daha geniş kitlelerin olumsuz yönde etkilenmesi bağımlılığın doğası ve gelişimini anlamaya yönelik çalışmalara duyulan önemi arttırmaktadır. Bu araştırmanın amacı, göç ile şekillenmiş mahallelerde yaşayan ve madde kullanımı hayatının vazgeçilmez bir parçası haline getirmiş olan ergenlerin bağımlılık tipolojilerini derinlemesine görüşme yöntemini kullanarak ortaya koymaktır. Bu tipolojilerin ortaya konulması için ergenlik döneminde madde kullanımına yönelen ve eğitimine devam etmeyen 13 vaka il mülakat yapılmış, bireylerin madde kullanımına yönelmelerinde etkili olan bireysel ve çevresel etmenleri kendi dünyalarında nasıl anlamlandırdıkları incelenmiş ve elde edilen bulgular Bowlby'nin bağlanma kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu vakaların bağımlılık kavramına yükledikleri anlamlar ve kendi aralarında kullandıkları iletişim ifadeleri çalışmanın odak noktalarından biri olarak belirlenmiştir. Araştırma neticesinde bireylerin bağımlılığı tanımlarken bağımlı oldukları maddeleri hayatlarındaki en vazgeçilmez değerlerle özdeşleştirdikleri görülmüştür. Bunun yanında, kendi aralarında iletişim kurabilmek için halk dilinde de kullanılan bazı deyim ve ifadelere farklı anlamlar yükledikleri ve böylece bağımlılık alt kültürüne has özel bir terminoloji geliştirdikleri anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra, bu çalışmada ergenleri madde kullanmaya yönlendiren dört bağımlılık tipolojisi tespit edilmiştir: Aile, Akran, Aile-Akran ve İlişki. Bu tipolojilerin tespiti, bağımlılık problemiyle etkin mücadele kapsamında yürütülen koruyucu ve önleyici çalışmalara yeni bir bakış açısı kazandırması beklenmektedir.

### Anahtar Kelimeler

Göç, Bağımlılık, Ergenlik, Kentleşme, İletişim ve Uyum

\* Dr. Üsküdar Belediyesi, sencanfatma@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1203-9511.

\* Prof. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, kadir.canatan@izu.edu.tr ORCID: 0000-0003-2358-6051

## Addiction Typologies of Adolescents Using Substance In The Process of Migration and Urban Adaptation

### Abstract

The individual and social effects of the problems that develop due to the misuse of addictive substance are getting deeper. The greatest danger that awaits people using these substances is the risk of addiction to the substance used over time. Studies on substance addiction show that the extent of the danger is not limited to users and that non-users are also affected by this problem in different ways. The fact that larger masses are affected negatively increases the importance of studies aimed at understanding the nature and development of addiction. The aim of this study is to reveal the addiction typologies of adolescents who live in neighborhoods shaped by migration and who have made substance use an indispensable part of their life using an in-depth interview method. In order to reveal these typologies, 13 cases of substance use in adolescence who dropped out from school were interviewed, and how individuals interpreted the individual and environmental factors influencing their use of stuff in their own worlds were examined and the results obtained were evaluated within the frame of Bowlby's attachment theory.. The meanings attributed to the concept of addiction and the communication expressions they use among the cases were determined as one of the focal points of the study. As a result of the research, it was seen that individuals identify the substance they depend on with the most indispensable values in their lives while defining addiction. In addition, it was understood that they attribute different meanings to some idioms and expressions that are also used in the folk language in order to communicate among themselves and thus develop a special terminology specific to the addiction subculture. Furthermore, in this study, four main addiction typologies were determined that direct adolescents to substance use, namely Family, Peer, Family-Peer, Relationship. It is expected that the detection of these typologies will give a new perspective to protective and preventive studies carried out within the framework of the effective struggle against the problem of addiction.

### Keywords

*Migration, Addiction, Adolescence, Urbanization, Communication, and Adaptation*

### Extended Abstract

The effects of the problems that develop because of the misuse of addictive substances on the individual and social dimensions are getting deeper. When the causes and consequences of the substance addiction problem, which is one of the most important public health problems of today, are evaluated together, it occurs in a complex pattern. In this regard, it is seen that the dimensions of the risk are not limited to the people who use it. It is seen that people who do not use addictive substances are also affected by this problem in different ways. For this reason, studies on the experiences and observations of people who have this problem, as well as those who are exposed to its negative effects, are needed to better understand the nature and development of addiction.

Substance addiction, which develops as a result of the use of substances in a way that harms the physical and mental integrity of the individual, can occur with the complex interaction of single and multiple factors. In addition to the reasons deriving from the person himself/herself, environmental factors' role which develops in this process

cannot be denied. Several different factors, such as disorders that may occur in the basic functions of the family, constituting the person's immediate environment since birth, the presence of substance use in peer groups, accessibility to substances, the lack of individual and social awareness about the harms of substances, and the typical problems of adolescence, constitute the elements of this complex pattern. However, no single factor is sufficient to explain the origins of this problem. The presence of these factors in every period of life may lead the individual to use substances.

This study, which was conducted to reveal the interaction between the risk factors that may lead to substance use at any time in a person's life and the social context of which the individual is part; adolescents who live in the neighborhoods of Istanbul shaped by immigration and whose substances they use have become an indispensable part of their lives, and their social environments are focused. In this context, while determining the addiction typologies, qualitative research methods and techniques were used. In order to identify these typologies, interviews were conducted with 13 cases who turned to substance use during adolescence and did not continue their formal education. Besides, it was examined how the cases made sense of the individual and environmental factors that were effective in their tendency to substance use in their world. At the same time, to reveal the risk factors in the social environment of the cases, the observations and experiences of 27 people who are from different occupational groups were consulted.

While choosing the sample before the interviews, the snowball method was used to determine the participants suitable for the purpose and content of the research, and pre-interviews were conducted with the people residing in the Yavuztürk and Kırzlıtepe neighborhoods of Üsküdar District, which stand out with the migration identity. The audio recordings of the profound interviews conducted with this group consisting of the participants and their social contexts in the field were deciphered, and the data obtained in this way were analyzed with a hermeneutic approach. As a result of this analysis, the factors that lead adolescents to the addiction process were determined, and four basic typologies were specified accordingly. At the same time, the meanings that the cases ascribe to the concept of addiction and what the expressions they use to communicate among themselves correspond to the addiction subculture were examined within the scope of the study. Afterward, the discourses of the cases were analyzed and the problem of substance addiction was discussed from their point of view.

The data and findings obtained as a result of the interviews were evaluated within the framework of Bowlby's attachment theory over the concept of secure attachment. On the other hand, it has been seen that the phenomenon of migration to the city and the adaptation problems developing due to it has a negative effect on the relationships established by the person with his family and close environment in terms of correct attachment. In addition, it has been seen that these problems play an important role in the addiction potential. In this regard, some factors such as the meanings attributed by the cases to the concept of addiction, the compatibility of the communication language they use among themselves with the addiction subculture, the qualification of the relationship they establish with their family and close environment, and the social-cultural structure of the place they live are among the main points of focus in the study.

When the discourses of the cases interviewed within the scope of the research and their experiences during the substance use process are evaluated in common, it is

seen that they do not attribute a new meaning to the concept of addiction, but only try to explain some of the themes that stand out in the scientific definition of the concept of addiction through the values in their personal lives. The fact that they identify the substances they are addicted to with the most indispensable values in their lives, such as breathing and motherly love, is an indicator of this situation. The cases describe addiction with concepts that are close to the scientific definition in meaning but have equivalents in their own world in terms of content. At the same time, it was also observed that the cases were in a misunderstanding about how they perceived the concepts of commitment and dependency.

The addiction subculture shows itself not only in the behaviors of the cases but also in the language they use. It has been determined that the cases attribute different meanings to some idioms and expressions used in the colloquial language to hide their substance use status and to facilitate communication among themselves. From this point of view, it is understood that the cases have developed a special terminology specific to the addiction subculture -with the environment in which they lived- and this developing communication language may cause them to become members of the subculture over time, and also may cause the cases to move away from their families and close circles who do not use these substances and language.

The reasons that direct people to use substances other than their intended purpose and the complex structure of these reasons can cause diversity in addiction development typologies. Based on the data obtained in the direction of the research, when the factors that are effective in the tendency of adolescents to use substances were categorized, four addiction typologies that lead to substance use were determined. These typologies, which were determined within the boundaries of the study -in line with the findings in the literature- were named as (i) Family Reason, (ii) Peer Reason, (iii) Family-Peer Reason, and (iv) Relationship Reason.

When the findings are analyzed profoundly, the fact that the new living areas where the cases arrive and settle later are not compatible with the urban culture, and for this reason, the delay in the development of integration with urban life and belonging is a common factor that strengthens the effect of the four typologies identified. The fact that the cases interviewed in this study experienced problems related to use with the feeling of regret but still did not prefer to stop using it, also shows that the relationship they established with substances is not limited to the physical dimension.

While struggling with the addiction problem, it is necessary to evaluate these common problems together and to support the action plans of local administrations for the integration of such settlements with urban life and culture in studies to solve the problems. Studies on people who use drugs are important in terms of contributing to a different perspective and solution to studies that focus not only on individuals and their substance use processes but also on their social contexts in terms of addiction. Another important thing in such studies is that they also contribute a different perspective and solution to the field studies in which the social contexts of these people are discussed in terms of addiction.

## Giriş

Günümüzde geniş bir kullanım alanına sahip olan bağımlılık kavramının tarihsel arka planı antik çağlara kadar dayanır. Madde kullanımına bağlı olarak süreç içerisinde gelişen bağımlılık alt kültürünün oluşumuna bakıldığında alkol, tütün, afyon, esrar, kenevir gibi bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerin, hastalıkların tedavisi için ilkel hekimlikte kullanıldığı gibi günlük yaşantıda da farklı amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Bu maddelerin halk arasındaki kullanımının daha çok haz alma, uyku düzensizliği veya üzüntü ve keder hallerini gidermeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Maddelerin edebiyata, sanata ve günlük yaşama yansıyan kötüye kullanımı, geçmişten bugüne ortak bir bilincin gelişimini ve bağımlılık alt kültürünün oluşumunu sağlamıştır (Köknel, 1998: 691-701).

Kavramsal olarak bağımlılık; bir maddeyi ruhsal, biyolojik ya da sosyal sorunlara sebep olmasına rağmen almaya devam etme, aynı etkiyi duyumsayabilmek için artan oranlarda kullanma, bırakma girişiminde bulunmasına rağmen bırakamama ve maddeyi alma isteğinin üstesinden gelememe durumudur (Ögel, 1997: 21; Tarhan & Nurmedov, 2015: 30). Bağımlılık süreç içerisinde bireyin özerkliğini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Coşkun, 2006: 11). Halk arasında herhangi bir nesne veya kişiye karşı geliştirilen karşı konulamaz isteği ifade etmek için günlük konuşma dilinde de “bağımlılık” tanımı kullanılabilir.

Bağımlılığın doğasını anlamaya yönelik bilimsel çalışmaların artması yeni yaklaşımların geliştirilmesi açısından önemlidir. Nitekim günümüzde bağımlılık, tedavi edilebilir ve yeniden tekrarlayabilen “kronik bir beyin hastalığı” olarak görülmektedir (Dilbaz, 2013: 67; Ögel, 1997: 21; Tarhan ve Nurmedov, 2015: 20). Öte yandan, bağımlılığa yeni bir anlayışla yaklaşılması gerektiğini belirten Szalavitz, geçmişteki madde kullanım deneyimlerinden de yola çıkarak bağımlılığı kişisel bir tercih ya da beyin hastalığı olarak tanımlamanın yeterli olamayacağını belirtmektedir. Bunun yerine Szalavitz, bağımlılığı gelişim sürecinin her aşamasında “öğrenme ve zaman”ın önemli ölçüde rol aldığı gelişimsel bir bozukluk olarak tanımlamıştır (Szalavitz, 2016: 179-180). Bağımlılığın doğasına yönelik önemli tespitlerden bir tanesi, bağımlılığın bireysel düzlemde etkisi olan bir problem olmasının yanı sıra halk sağlığını tehdit eden (Arslan & Akbulut, 2017: 152) sosyal bir problem olarak da algılanmaya başlanmasıdır.

Maddelerin yasal kullanım alanlarının dışında bireyin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar verecek şekilde kullanımı sonucu gelişen madde bağımlılığı, tekli ve çoklu etkenlerin karmaşık etkileşimi sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Kişinin kendisinden kaynaklanan sebeplerin yanında bu süreçte gelişen çevresel etkenlerin rolü de yadsınamaz. Kişinin doğumdan itibaren yakın çevresini oluşturan ailenin temel işlevlerinde ortaya çıkabilen bozukluklar ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları (Akfert, Çakıcı & Çakıcı, 2009: 43; Kubanç & Özmen, 2013: 364-367; Kurupınar & Erdamar, 2014: 77; Yalçın, vd., 2009: 130), ilişki halinde oldukları akran gruplarında madde kullanımının varlığı (Erdem, vd., 2006: 115), eğitim hayatında karşılaştıkları çeşitli sorunlar (Akkuş, et al., 2016: 142), medyanın bağımlılık soruna yaklaşımı (Yedekçi, Çelikay & Altıntoprak, 2017: 37), maddelere ulaşılabilirlik (Bahar, 2018: 8), maddelerin zararları hakkında bireysel (Altıntaş, vd., 2004: 109-110) ve toplumsal farkındalığın istenen düzeyde olmaması ve diğer birçok etken bu karmaşık örüntünün unsurlarını oluşturmaktadır. Ancak hiçbiri bu problemin nedenlerini açıklamada tek başına yeterli olmadığı gibi yaşamın her döneminde bu etkenlerin varlığının bireyi madde kullanmaya yöneltebilir.

Madde bağımlılığı risk etkenleri analiz edildiğinde bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerle tanışma ve deneme amaçlı kullanım açısından hassas bir döneme karşılık gelen ergenlik döneminin öne çıktığı görülmektedir. (Özbay, vd., 2018: 88; Thatcher & Clark, 2008: 168; TUBİM, 2014) Ergenlik genel olarak gelişimsel açıdan bireyin toplumsal etkilere açık olduğu bir dönem olduğundan (Aronson, Wilson & Akert, 2012: 35-45) bu dönemde gençlerin risk alma eğilimleri artmakta, buna bağlı olarak sağlıklı bağlanma ve sosyal uyum konusunda problem yaşayan ergenler merak ve yeni arayışlar içinde aileden özerkleşirken bağımlılık yapan maddeleri kullanımına yönelebilmektedir. (Yılmaz, 2017: 51). Madde kullanımının giderek düştüğünü gösteren veriler de (Ögel, 2010:12) madde kullanımına büyük ölçüde etki eden bağlanma kavramının ergenlik dönemiyle bağlantılı olarak ele alınmasının gerekliliğini destekler niteliktedir.

Ergenlerin sosyalleşme sürecinde yaşadıkları mekanların fiziki ve sosyal koşulları sağlıklı bir gelişim açısından önem taşımaktadır. Kent yaşamı, yetişkinliğe geçiş aşamasında ergen bireylere sanatsal ve kültürel çoklu seçenekler sunabilirken düzensiz göçler sebebiyle kent niteliği kazanamamış bölgeler ise bu açıdan bazı problemler barındırabilmektedir. Kent merkezine yakın fakat kent yaşamıyla bütünleşememiş mahallelerde yaşayan insanlar, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan maruz kaldıkları sorunlar nedeniyle kent yaşamına uyum göstermekte zorlanmakta ve geldikleri yeni yaşam alanlarında dışlanmamak ve kabul görmek için değişen koşullara göre kendilerini uyarlamak zorunda kalabilmektedirler (Gezici Yalçın, 2017: 60). Bunun en önemli sebebi toplumsal değişim ve dönüşümlerin mekân ve sosyal yaşam üzerindeki etkilerinin kentleşme-göç sürecinde daha belirgin hale gelmesidir. Bu noktada İstanbul'un göçle şekillenen semtlerinde önemli bir sorun haline gelmeye

başlayan madde kullanım yaygınlığına bağlı problemlerin ergenler açısından taşıdığı riskin büyüklüğüne değinen Yaman (2014: 103), göç ve kentleşme ilişkisinin bu bağlamda ele alınmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Farklı kültürlerden insanların bir arada yaşamasının getirdiği sosyal sorunlar madde kullanım probleminin hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir.

Kent yaşamına sonradan gelip dahil olan ailelerde değişen yaşam koşullarına uyum göstermeye çalışırken çocuk ve ergenlerin karşı karşıya kaldığı diğer bir güçlük eğitime devam etmeyi sağlayacak yeterli koşulların oluşmamasıdır. Ailelerinin kent yaşamına uyum sürecinde maruz kaldığı her türlü zorluğu birlikte yaşamak zorunda kalan öğrenciler, okulun sosyal ortamına uyum göstermede zorlanma, akademik olarak yetersizlik hissi, okula düzenli devam etmede zorlanma gibi sorunlar sebebiyle süreç içerisinde okul devamsızlığı veya erken dönem okul terki yaşayabilmektedirler (Teasley, 2004: 117-127). Ebeveynleri tarafından eğitimlerine gereken önemin verilememesi, aile içi iletişim eksikliği ve şiddet, arkadaş çevresinde kabul görmeme gibi problemler örgün eğitimin dışında kalan öğrencilerin okulu terk etme kararlarını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Aküzüm, vd., 2015: 187; Ögülmüş, 2013: 39). Okul devamsızlığı ve bunun sonuçlarıyla ilgili yapılan birçok çalışma, okul terkinin öğrencilerin sonraki yaşamlarını çeşitli yönlerden etkilediğini ortaya koymaktadır (Amdouni, vd., 2017: 3-13). Bu bakımdan, Gasper'in da değindiği gibi (Gasper, 2012: 11) okul terki yaşayan ergenlerin madde kullanımına yönelme konusunda daha büyük bir risk taşıdığı anlaşılmaktadır.

Bu araştırma, madde kullanımına devam eden bireylerin bağımlılık kavramına yükledikleri anlamlar ile bu maddelerle kurdukları ilişkilerin kişisel yaşamlarında hangi değerlere karşılık geldiğinin anlaşılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, bağımlılık problemlerine yaklaşımları anlayabilmek ve bağımlı olma tipolojilerini belirleyebilmek için kullanım süreci devam eden 2 kız ve 11 erkek ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Vakalar seçilirken göç ve kentleşme süreçlerinin devam ettiği İstanbul'un Üsküdar ilçesine bağlı Yavuztürk ve Kirazlıtepe Mahallerinde yaşayan kişiler tercih edilmiştir. Bu seçimin sebebi göç ile İstanbul'a gelen ailelerde yetişen bireylerin madde kullanımı ile ilişkilerini incelerken bireysel ve çevresel etkenlerin etkileşimini ortaya koymaktır. Gençlerin madde bağımlılığına dair anlam dünyalarını kavramaya yönelik nitel bir araştırma olması bakımından, ilgili literatürün büyük çoğunluğunu oluşturan nicel çalışmalardan ayrılmaktadır.

### **Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi**

Ebeveynler ile kurulan ilişkinin kalitesi çocuğun kişiliğini ve diğer insanlarla olan etkileşimini belirler. Bağımlılık özelliği gösteren çocukların bağlanma nesnesi bu yaş aralığında anneleridir. Annesinin olmadığı ortamlarda çocuk kaygılı ve huzursuzdur. Biyolojik ve duygusal ihtiyaçların karşılanmaması çocuklarda hayata ve kendine olan güveni olumsuz yönde etkiler. Bebeğin temel ihtiyaçlarının karşılanması sırasında bakıcısıyla kurduğu duygusal davranış

örüntülerinin yoğun olduğu bağ ve bu bağın niteliği kişinin geri kalan yaşamı açısından önem arz etmektedir. Aile içinde gerektiği gibi nitelikli bir bağın kurulamaması, güvenli bağlanma ortamının olmayışı ve gençlerde doyurulmamış bazı duyguların olması madde kullanımına yönelme açısından risk oluşturmaktadır (Cömert & Ögel, 2014: 23). Bağımlılık potansiyeline sahip çocuklarda anneye bağlılık devam ettiği gibi başka birine veya bilgisayar, televizyon veya telefon gibi bir nesneye de bağımlılık geliştirebilir.

Temelleri J. Bowlby tarafından ortaya konulan bağlanma kuramı, Ainsworth başta olmak üzere bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve uygulamaya aktarılmıştır (Bretherton, 1992: 759-763). Bowlby'e göre, fiziksel bakımdan yetersizliklerle doğan bebek, yaşamını devam ettirmek ve temel gereksinimlerini karşılamak için birincil dereceden bakım veren bir kişinin varlığına ihtiyaç duymaktadır (Bowlby, 1958: 350-351). Bu kuram çerçevesinde, yaşamın ilk aylarından itibaren bebek ile bakım veren arasında gelişen bağlanma örüntüsünün çocukluk döneminde istenen nitelikte olması, yetişkinliğe geçiş evresinde ve yaşamın sonraki aşamalarında da bireyin ruh sağlığının güvenli bir biçimde gelişmesi ile yakından ilgilidir (Cömert & Ögel, 2014: 10).

Ainsworth ve arkadaşları (Ainsworth, vd., 2015) Bowlby'nın bağlanma kuramını temel alarak küçük çocukların aileleri ile olan bağlanma şekillerinin yabancı kişilerin varlığından nasıl etkilendiğini gözlemlemiş ve bu davranışları "güvenli, kaygılı ve kaçınan" olmak üzere üç kategoriye ayırmışlardır (Bretherton, 1992: 762; Sümer, Kahya & Çapar, 2015: 194). Bu çalışmalar daha sonra yetişkinlerde bağlanma şekillerinin araştırılmasında temel oluşturmuş ve çeşitli yetişkin bağlanma modellerinin ortaya konmasına öncülük etmiştir (Dilbaz, 2013: 67; Sümer vd, 2015: 195). Bu modeller içerisinde en çok kabul gören model ise Bartholomew ve Horowitz tarafından öne sürülen ve güvenli, saplantılı, kaçınan ve korkulu olmak üzere dört kategoride ele alınan modeldir (Bartholomew & Horowitz, 1991; Sümer vd, 2015: 195). Bağlanma biçimlerinden güvenli bağlanma, bireyin benlik ve karakter gelişimini olumlu yönde etkilerken, güven temeline dayanmayan bağlanmalar problemlili ilişki biçimleri, kendine yetme duygusunda yoksunluk, kendisini ve çevresini yeterli görememe gibi olumsuz etkilere yol açmaktadır (Yıldızhan, 2017: 68-69).

Bunun yanı sıra kente göç olgusu ve buna bağlı olarak gelişen uyum problemlerinin kişinin aile ve yakın çevresiyle kurduğu ilişkileri doğru bağlanma açısından olumsuz etkilediği ve bağımlılık potansiyeli noktasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Göçlerle kente gelen ve kent yaşamıyla hem sosyoekonomik hem de kültürel açıdan uyum sağlayamamış mahallelerde yaşayan insanlar kent kültürü ve yaşamıyla bütünleşirken farklı problemlere maruz kalmaktadırlar. Kentleşme ve göç sürecinin devam ettiği mahallelerde aileler bu problemlerle mücadele ederken aile içi ilişkiler bu durumdan olumsuz olarak etkilenmekte, ebeveyn-çocuk ilişkileri de bu bağlamda yeterince



gelişemeyebilmektedir. Ergenlik dönemiyle birlikte çocuk aileyle kuramadığı nitelikli bağı dışarıda aramakta ve bu durum kişiyi madde bağımlılığı başta olmak üzere her türlü riske ve etkiye açık bir hale getirmektedir. Bu durum göz önüne alındığında göç ve kentleşme süreçlerinin güvenli bağlanma problemleri açısından bağımlılık olgusuyla birlikte ele alınması gerekliliğini doğurmaktadır.

### **Araştırmanın Yöntemi**

Araştırmada insanın toplumsal eylemlerini anlamaya ve açıklamaya dayalı nitel yaklaşım esas alınmıştır. Maddelerin amacının dışında kullanımının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına imkân sunan nitel araştırma yöntemleri aynı zamanda vakalar ile madde kullanım eylemi arasındaki örüntüyü ilişkilendirmeye de yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle literatürdeki çalışmalardan ayrılarak probleme genelleyici bir noktadan bakan ve nedensellik ilişkisiyle yaklaşan nicel yöntem yerine, vakaların perspektifinden yaklaşarak sorunu derinlemesine anlama ve yorumlama (Bozkurt, 2012: 85) imkânı sunan nitel yöntem araştırmanın amaç ve içeriği açısından daha uygun görülmüştür.

İnsan kendi sosyal gerçekliğini inşa ederken içinde bulunduğu habitusunda diğerleriyle kurduğu iletişimden ve yaşadığı deneyimlerden yararlanır. Bu çalışmanın analiz yöntemini oluşturan yorumsamacı yaklaşım, sosyal gerçekliğin içindeki anlam bilgisinin ortaya çıkmasına ve toplumsal eylemin yine bu açıdan kendi bağlamında anlaşılıp analiz edilmesine katkı sağlamaktadır (Neuman & Özge, 2008: 132-134). Araştırmaya katılan vakaların bağımlılık kavramına yükledikleri anlamların ve madde kullanım deneyimlerinin analiz edilmesine imkan sağlayan yorumsamacı yaklaşım (Layder, 2014: 122), kişiyi bağımlılığa yönelten etkenlerin belirlenmesine ve belirli tiyolojilerin geliştirilmesine de olanak sunmaktadır.

Bu yöntem doğrultusunda, örneklem seçimi yapılırken araştırmanın amaç ve içeriğine uygun katılımcıları belirleyebilmek için kartopu yöntemi aracılığıyla bağlantılar kurulmuş ve gerekli izinlerin ve etik kurul onayının alınmasının ardından Yavuztürk ve Kirazlıtepe mahallelerinde ikamet eden kişilerle ön görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde araştırmaya katılmayı kabul eden kişilerden 19 ile 25 yaş aralığındaki 11 erkek ve 2 kadın vaka ile zaman ve mekân tercihi kendilerine bırakılarak yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Verilerin güvenilirliği ve tutarlılığı açısından vakaların madde etkisi altında olmamaları için mülakattan en az bir gün önce kullanıma ara vermeleri istenmiştir. Mülakat öncesi bunu sağlayamayan vakalarla yeniden planlama yapılmıştır. Araştırmaya katılacak örneklem grubunun belirlenmesinde aşağıdaki kriterler baz alınmıştır:<sup>1</sup>

1 Bu kriterlerin belirlenmesi ve örneklem mekanı ve grubunun seçilmesinde Fatma Şencan'ın Göç ve Kentleşme Süreçlerinde Ergenleri Madde Kullanımına Yönelten Sosyal Bağlamın Analizi adlı doktora çalışması baz alınmıştır.

- *Kendisi veya ailesi Türkiye'nin herhangi bir yerinden Yavuztürk veya Kirazlıtepe mahallelerine göç etmiş olma,*
- *Bağımlılık yapma niteliğine sahip maddelerden bir veya birkaçını kullanmaya devam ediyor olma,*
- *Verilerin güvenilirliği açısından mülakattan bir gün önce madde kullanımına ara vermiş olma,*
- *Herhangi bir sebeple eğitimine ara vermiş ya da okul terki yaşamış olma,*

Mahalle kültürünün söz konusu muhitlerde etkin olması aranan kriterlerde vakalara ulaşmayı zorlaştırdığından örneklem havuzuna ulaşabilmek için kartopu yöntemi tercih edilmiştir. İlk olarak mahalledeki muhtar ve dernek temsilcilerinin de yardımıyla ulaşılan bir kişiyle ön görüşme yapılmış, araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Kendisiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmenin sonunda bu katılımcının yardımıyla diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Bunun yanında madde kullanımı devam eden kişilerin sosyal çevrelerinden farklı ilişki biçimlerine sahip 27 kişi ile görüşmeler yapılarak kendilerinin gözlemlerine başvurulmuştur. Sahada katılımcılar ve sosyal bağlamlarından oluşan bu grupla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin ses kayıtlarının deşifre edilmesi yoluyla ulaşılan veriler nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak yorumsamacı bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Bu analiz neticesinde ergenleri bağımlılık sürecine götüren etkenler tespit edilmiş ve ardından dört tipolojiye ayrılmıştır. Vakaların bağımlılık kavramına yükledikleri anlamlar ve kendi aralarında iletişim kurmak için kullandıkları ifadelerin bağımlılık alt kültüründe nelere karşılık geldiği de incelenmiş, vakaların söylemleri analiz edilerek madde bağımlılığına onların bakış açısından yaklaşmıştır.

### **Araştırma Bulguları**

Araştırma bulgular iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde madde kullanan bireylerin bağımlılık kavramına nasıl yaklaştıkları ele alınacak, ikinci bölümde ise bu araştırmanın hedefleri doğrultusunda bağımlı bireylerin tipolojileri kurgulanacaktır.

### **Madde Kullanan Bireylerin Bağımlılık Kavramına Yaklaşımı**

Dünya Sağlık Örgütü madde bağımlılığını "kişide kullanma davranışının, bir zamanlar kendisi için değerli başka davranışların yerini alan öncelikli bir durum haline geldiği bir sendrom" olarak tanımlamaktadır (Dilbaz, 2013: 67). İlk kez alkol bağımlılığını tanımlamak için kullanılan sendrom kavramı, madde kullanan kişilerin davranışlarında meydana gelen fizyolojik ve bilişsel düzeydeki değişimleri tanımlamaktadır. Diğer bağımlılık türlerinde olduğu gibi, madde bağımlılığında da maddelere duyulan karşı konulamaz istek, zararları bilinmesine rağmen alımına devam etme, zihnin sürekli maddeyi temin etme

ile meşgul olması, kullanıma bağlı kontrol kaybı ile maddenin etkisi altına girme, beynin ve vücudun işlevini olumsuz yönde etkilemesine rağmen madde alımına devam etme ve madde kullanımını bırakamama durumu söz konusudur (Ögel, 1997: 21; Tarhan & Nurmedov, 2015: 20). Maddelere karşı duyulan önlenemez isteğin bir anda ortaya çıkmayan ve gelişimi belli bir süreci kapsayan bir durum olduğu vurgulanmaktadır (Ögel, 1997: 19). Kişinin madde ile kurduğu bu etkileşim zamanla kendisi için değerli olan diğer davranışların yerini alarak bu davranışların değersizleşmesi probleminde de yol açmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen vakaların söylemleri analiz edildiğinde bağımlılık kavramına yüklemiş oldukları anlamlar ile bilimsel tanımda öne çıkan bazı temalar örtüşmektedir. Örneğin; vakalar, “kendisi için değerli başka davranışların yerini alan öncelikli bir durum” haline gelen bağımlılığı “vazgeçilmez” olarak nitelendirdikleri şeyler üzerinden tanımlamaktadırlar. Vaka (4) madde kullanmamayı “yaşamamak” diye ifade ederken Vaka (12) “nefes alamamak” olarak tanımlamaktadır. Vaka (3) ise maddeye olan düşkünlüğünü “anne sevgisi” ile mukayese etmektedir. Vakaların bağımlılık tanımları incelendiğinde daha önce bir rehabilitasyon programına katılan Vaka (2)’nin bilimsel tanımla örtüşen en yakın ifadeyi kullanarak bağımlılığı, “Kişinin yapmaya alışık olduğu ya da kullanmadığında yoksunluk hissettiği tutum ve maddelere karşı olan istek ve arzudur” şeklinde tanımladığı görülmektedir. Bağımlı kişiyi “kullandığı maddeyi bulamadığında yoksunluk ve kaygı hisseden kişi” olarak tanımlayan Vaka (2), uyuşturucu maddeleri ise “anlık, geçici, boş mutluluk” olarak nitelendirmektedir.

Kullanan kişilerde süreç içerisinde gelişen psikolojik bağımlılık durumunu Vaka (6), “sürekli” kullanılan maddeyi isteme ve her zaman beynin “ona odaklanıyor” olma hali olarak ifade etmektedir. Vaka (5)’in bağımlılığın kişiyi “hiçbir şey yaptırmaz” hale getirdiğini ve “elinden her şeyi” aldığını vurgulaması bilimsel tanımda yer alan bağımlı kişinin sürekli maddeye odaklanma durumuna işaret etmektedir. Kullanılan maddeye duyulan isteğin ne kadar kuvvetli olabileceğini, bağımlı bir arkadaşının kendisine anlattığı örnek üzerinden tarif eden Vaka (2), bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

*Bana eroinman bir arkadaşımın kurduğu cümle aynen şöyle: “Hayatta en çok sevdiğim kişi annemdir. Annem, ‘Eroin göğüs kafesimin içinde, onu kullanmak için beni öldürmelisin, kullanma.’ desin. Krizdeysem, onu oracıkta keser, o eroini alır, kullanır ve hiç pişmanlık da duymam. Ta ki kendime gelene kadar.” Bu cümle beni çok korkuttu. Ya bir gün ben de böyle olursam? Allah korusun en değerlini, en kıymetlini, en sevdiğini öldürmekten bahsediyor. Ne için? Kullandığı madde için. Alın size bağımlılığın tanımı, en iyi tanım budur, ötesi yok.*

Bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddelerin kullanımına devam etme zamanla kişide fiziksel bağımlılığa da yol açabilmektedir. Vaka (7) kendi deneyimini şöyle aktarmaktadır: “Şu uyuşturucu farklı bir şey. Gerçekten insan içtiği zaman çözemiyorsun. Vücut istiyor hem psikolojik olarak hem de fizik

olarak vücut çok istiyor.” Vaka (9) kullandığı maddeyi vücudunun “bir parçasıymış gibi” hissettiğini ve “ellerin, ayakların kaşınıyor, terliyorsun boncuk boncuk...” diyerek maddeye ulaşamama durumunda yaşadığı fiziksel yoksunluğun boyutunu tanımlamaktadır. Vaka (4) de kendisinde oluşan yoksunluk durumunda yaşadıklarını şu şekilde açıklamaktadır: “Mesela ben sigarayı içmeden asla uyuyamam, onu nasıl beynime şey yaptırırsam artık onu içmeden asla uyuyamam. O olmazsa da gece kesinlikle kriz geçirebilirim.” Artık kullandıkları maddelerin “müptelası” haline geldiklerini söyleyen Vaka (2) ile yaşadığı sorunlara rağmen maddeyi “Kullanmak ayrı bi’ derd bırakmak apayrı bi’ derd.” diye ifade eden Vaka (10) içinde buldukları çıkmazı vurgulamaktadırlar.

Bağımlılığı farklı bir şekilde tanımlamayı tercih eden Vaka (13) bağımlılık yerine alışkanlık terimini kullanmaktadır: “Aslında bağımlılık değil de kötü alışkanlık olarak adlandırıyorum ben bunu. Bağımlılık bir kıza da bağlanabilirsin, dine de bağlanabilirsin, çok şeye bağlanabilirsin. İçinde vazgeçememe gibi bir hissiyat oluşturunuyor.” Vaka (6) da bağımlılığı “takım için kendini feda edebilecek” duruma gelen kişiler üzerinden örneklendirmektedir. Bu ve diğer bazı vakaların “bağlılık” ve “bağımlılık” kavramlarını birbiri yerine kullandıkları anlaşılmaktadır.

Halk arasında da sıklıkla kullanılan bazı deyim ve ifadeler, bağımlılık alt kültüründe sözlük anlamlarının dışına çıkarılarak farklı anlamlar kazandırılmıştır. Bu deyim ve ifadelerden “kafa yapmak” ve “afyonu patlamak” ifadeleri Türk Dil Kurumu’na göre sırasıyla “dalga geçmek” ve “ayılmak, kendine gelmek” anlamlarına gelirken “kafası güzel olmak” ifadesi sözlükte bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan vakalara bu deyim ve ifadelerin ne anlama geldiği sorulduğunda, vakalar “kafa yapmak” ifadesinin genelde “madde kullanmak” (Vaka-2) veya “maddenin etkisi altında olmak” (Vaka-9) anlamına geldiği cevabını vermişlerdir. Vaka (2), bu tabirin tercih edilmesinin sebebini “bir nevi masumlaştırma” olarak yorumlamaktadır. Ayrıca “kafa yapma” deyimini her madde için kullanılsa da kullanılan maddeye göre yaptığı “kafa” birbirinden farklı olmaktadır. Vaka (7) bu farkı şöyle ifade etmektedir: “Bali, çoğunlukla halüsinasyon gösteren maddedir ve (...) onda yaşadığınız kafayı hiçbir şeyde yaşayamazsınız.”

Madde kullananlar arasında kullanılan “afyonu patlamak” deyimini ise maddenin henüz kullanılmadığı durumu ifade etmektedir (Vaka-6). Kafası güzel olmak ifadesi madde kullandıktan sonraki “ruh halini tanımlamak için”, yani “kafayı yaşıyor” olma hali için kullanılmaktadır (Vaka-4). Maddenin henüz alınmamış olması durumunu ifade etmek için madde kullananlar kendi aralarında “tekerin patlamamış”, “kafan güzel değil” veya “saçın güzel değil” (Vaka-6) gibi benzer ifadeler de kullanmaktadır.

Madde kullanmayan insanların yanında bulduklarında ve “ortam müsait olmadığında” (Vaka-10) kendi aralarında “şifreli olarak” (Vaka-6) iletişim kurmak için bu deyim ve ifadeleri kullandıklarını belirten vakalar, başkalarının

anlamasını engellemek için halkla “*hemen hemen aynı*” ama bağımlılık alt kültüründe “*birazcık*” (Vaka-5) farklı olan deyimleri kullanmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Madde kullanan arkadaşının maddenin etkisinde olup olmadığını sormak için “*Pilot oldun mu?*” (Vaka-9-10) diye sormaktadırlar.

Vakalar bağımlılığı anlam olarak bilimsel tanıma yakın fakat içerik olarak kendi dünyalarında karşılığı olan kavramlar ile ifade etmektedirler. Bunun yanı sıra, vakaların bağımlılık ve bağımlılık kavramlarını nasıl algıladıkları konusunda bir karışıklık olduğu da gözlenmiştir. Bağımlılık alt kültürü vakaların sadece hareketlerinde değil kullandıkları dilde de kendini göstermektedir. Madde kullanıcılarının başkalarının yanında rahat bir şekilde anlaşabilmek için şekil olarak günlük kullanıma yakın ama anlam olarak kendilerine has olan bir dil geliştirdikleri görülmektedir.

### **Bağımlılık Tipolojileri**

Kişiyi maddeleri amacının dışında kullanmaya yönelten etkenlerin çokluğu ile bu etkenlerin kendi içindeki karmaşık yapısı, bağımlılık geliştirme tiplerinde çeşitliliğe sebep olabilmektedir. Bu araştırmaya katılan vakaların söylemleri analiz edildiğinde maddelerin etkilerini merak etme ve maddeyi duyumsama isteğiyle başlayan sürecin bağımlılıkla sonuçlandığı görülmüştür. Bağımlılığa sebep olan etkenler incelendiğinde aşağıda ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere dört farklı tipolojinin yapılabileceği anlaşılmıştır.

### **Aile sebebiyle (Tip-1)**

Toplumsal işlevlerinin yanında aileye katılan yeni üyelerin sağlıklı bir birey olarak yetişmesi ve kendisi ve çevresi için değer üretir hale gelmesi ailenin temel rol ve görevlerinden biridir. Nitekim gelişim özellikleri dikkate alındığında bireyin rol model arayışında ilk odağının ebeveynleri ile yakın çevresi olduğu görülür (Karaboğa, 2019: 366). Ailelerinde madde kullanım bozukluğu olan ergenler, yasal olmayan maddeleri kullanmaya ve madde suçlarına sürüklenmeye daha yatkındırlar (Bozkurt, 2015: 139; Herken, vd., 2000: 90; Ögel, Taner & Eke, 2006: 21; Ünsal & Sezgin, 2008: 78-80). Bu bağlamda araştırmaya katılan vakaların söylemleri incelendiğinde, vakaların hepsinin aile ve yakın çevresinde bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerden bir veya birkaçını kullananlar olduğu görülmüştür. Ailedeki kötü rol modellerin gelişim dönemindeki ergenler için olumsuz örnek olma ihtimaline dikkat çeken Vaka (2), “(...) *İlk ailede görürsün sigarayı. Baba içer, anne içer, abi içer ve sonra kaçınılmaz son.*” diyerek bu maddelerle tanışmada ailenin rolüne vurgu yapmıştır.

Ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde ailenin rolünü belirlemek amacıyla yürütülen çalışmalarda, aile ve yakın çevrede madde kullanımının olmasının ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki başlıca etkenlerden biri olduğu görülmektedir (Demir, 2006: 119-125). Vaka (6), kendi gözlem ve deneyimlerinden hareketle bu durumu şöyle ifade etmektedir: “*Akrabalarım*

arasında da sigara, alkol ve diğer kafa yapıcı maddeleri kullananlar var. Tabii ki de ben onlara örnek olmuş olabilirim. Aynı ortamda bulunup, aynı duyguları yaşamış da olabiliriz. Yeri geliyor hepimiz toplanıp muhabbet yerine ortamda bonzai içeriz, birbirimizi mutlu etmiş oluruz.” Ayrıca, çocukluktan itibaren yakın çevrede bu maddeleri kullananların görüntülerine maruz kalma gelişim çağındaki ergenlerde algı yanılmasına sebep olabilmektedir. Vakalar bu durumu “Kötü bir şey olsa büyüklerimiz kullanmazdı.” şeklinde gerekçelendirilmektedir.

Ailenin kötü rol model olmasının yanı sıra, aile ortamında sorunlu ilişkilerin varlığı ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde önemli etkenlerden biridir (Atar, vd., 2016: 43). Aile içindeki problemler, ergenlerin ailedeki sorunlardan uzaklaşmak veya aile bireylerini cezalandırmak için maddeye yönelmesinde etkili olabilmektedir. Örneğin, Vaka (5) madde kullanma gerekçesini aile içinde yaşadığı sorunlarla ilişkilendirerek şöyle açıklamaktadır: “Evdeki aile sorunları tetikliyor. Evde bir sorun yaşadığın zaman kendini onla avutabiliyorsun.” Vaka özellikle babasından şiddet görmesini maddeye başlamasında temel sebep olarak görmektedir. Babasına öfke duygularını madde kullanımıyla göstermeye çalışan vaka yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir:

*Uyuşturucuya başlamamın nedenlerinden birisi ailem, aile derken babam. Babam beni çok döverdi. Her dövdüğünde kendimi böyle nasıl avutabilirim, o bana vurduğu zaman ben onun acı çekmesi için kendime zarar vermek isterdim. Ondan hırsımı nasıl alabilirim, hep böyle şeyler vardı aklımda. Bir gün fitili ateşleyen şey oldu. Bu lanet bana vurdu, çok kötü dayak yedim. Sudan sebeplerle. Bende de artık takıntılı haline geldi. Yapmamasını istiyordum. Bir süre sonra küçük yaşta ergenliğe doğru gittiğin zaman insanda sorunlar uyandırıyor. Artık bana vuramaz diyorsun, en sonunda uyuşturucuya başlattırdı. Uyuşturucu içtim, içtim...*

Aile içi iletişim kopukluğunun diğer bir sebebi ise geleneksel aile tutumlarının ergenlerle ebeveynler arasında kuşak çatışmasına yol açabilmesidir. Örneğin, kuşak çatışması yüzünden ailesiyle arasında iletişim kopukluğu oluşan Vaka (6), bu durumu şöyle anlatmaktadır: “(...) Yani anlaşıyoruz bazı konularda. Hani şöyle söyleyeyim, yüzde seksen anlaşıyoruz. Çünkü onların doğru gösterdiği şeyler bana aslında yanlış geliyor, benim yanlışlarım aslında bana doğru oluyor ama onlar onu anlamıyorlar. Bu şekilde kopukluk oluyor, birbirimizi anlayamıyoruz, birbirimizle kenetlenemiyoruz, hep uzak kalıyoruz.” Anne babayla sağlıklı bir ilişkisi olmadığı için yakınlarının yanında büyüyen ve erken yaşta tek başına göç eden Vaka (11) ise “Urfa’da ortaokula kadar okudum. İstanbul’a geldikten sonra okuyamadım. Para lazımdı. Tek başıyım. Bir yandan da maddeye para lazımdı.” diyerek maddi imkansızlıklara değinmektedir.

Diğer yandan hastalık, boşanma veya ölüm sebebiyle kaybolan aile bireyinin sorumluluk ve rollerinin diğer üyeler arasında paylaşılması, aile bireyleri arasında duygusal ve fiziksel gerginliğe yol açabilmekte ve çocuk ile ebeveyn

arasındaki gerekli bağı kurulmasına mani olabilmektedir (Kristjansson, vd., 2009: 541). Örneğin, sürekli yatağa bağımlı olan babasıyla birlikte yaşamının özlemine yaşayan Vaka (7), bu durumu *"Hayatım boyunca babamla yaşayamadım veya ailemle bir anım olmadı."* şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumun aileden uzaklaşıp sokakta yaşamaya ve madde kullanmaya başlamasına yol açtığını ifade eden Vaka (7), *"Uyuşturucu yüzünden gün gelirdi eve gelmezdim, günlerce haftalarca..."* diyerek en son geldiği noktayı açıklamaktadır. Bu risklere paralel olarak, tek ebeveynli ailelerin çocuklarının, anne-baba beraber olan ailelerdeki çocuklara oranla madde kullanmaya yönelme ihtimali de daha yüksektir (Barrett & Turner, 2006: 118). Örneğin, çocuk yaşta babasını kaybeden Vaka (10) yaşamında baba figürünün eksikliğini ve madde kullanmaya başlamasındaki etkisini şu sözlerle anlatmaktadır: *"Beni büyüten bu yaşma kadar hep annem oldu. Babanın olmaması çok kötü bir şey. Bu yollara düştük tabi ister istemez."*

Ailenin sosyo-ekonomik yapısı ve eğitim düzeyi de ergenlerin madde kullanım tutumlarını etkileyebilmektedir. Ailenin devam eden maddi problemlerinin kendisinde baş edemediği sorunlara sebep olduğunu belirten Vaka (3), problemlerden uzaklaşmak için madde kullanmaya devam ettiğini şöyle dile getirmektedir: *"Ben de artık alkol içmeden eve gidemiyorum. Neden gidemiyorum, çünkü artık evdeki sıkıntıları görmekten bıktım, bun alıyor insan ya. (...)".* Maddi sorunlar aynı zamanda kırsaldan göçle gelmiş ve kent yaşamında işsizlik problemi yaşayan ailelerde çocuk işçiliğine de sebep olmaktadır. Çocuk yaşta aileye katkı sağlamak için çalışmak zorunda kalan Vaka (13) de, madde kullanımına başlama öyküsünde iş ortamının etkisinden bahsetmektedir: *"Bingöllü abiler vardı. Biz de onların yanında işlerini yapıyorduk. Bakkala falan gönderiyorlardı, harçlık veriyorlardı. Onların yanına gide gele biz de meraktan başladık. Tabi o yaşlarda iyi mi kötü mü idrak edemiyorsun."* Vaka (11) de iş yerinde patronunun madde kullanmasına özenerek başladığını ifade etmektedir. Bu durum iş hayatındaki rol modellerin olumsuz etkisinin önemine de işaret etmektedir.

### **Akran sebebiyle (Tip-2)**

İnsan, sosyal gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla çocukluk döneminde aile ve yakın çevresiyle kurduğu ilişkiler ağını ergenlikle birlikte genişletir. Bu dönemde yeni bir boyut kazanan akran ilişkileri sosyalleşme açısından olumlu bir gelişim sağlarken, akran gruplarında madde kullanımının varlığı gruba yeni katılanlar açısından tehdit oluşturabilir. Örneğin, Vaka (5) madde kullanmaya başlamasında arkadaş grubunun rolünü şu sözlerle ifade etmektedir: *"Ben uyuşturucu kullanıyorum, kim başlattı? Arkadaşım başlattı. Kendisi de kullanıyordu."* Dahil oldukları arkadaş gruplarında geçerli olan normlardan çabuk etkilenen ve bu normları yerine getirmeye eğilimli olan ergenler, zararlı madde kullanımı gibi sorunlu davranışların yaygın olduğu ortamlardan olumsuz yönde etkilenmektedirler (Newman & Newman, 1976). Bu duruma

dikkat çeken Vaka (6), arkadaş seçiminin önemini şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Arkadaş ortamımızı çok iyi seçmemiz gerekiyor. Çünkü onların bizde bu yarattığı etkiler hayatımızı olumsuz etkileyebiliyor.*” Grup üyeleri arasında zamanla oluşan etkileşimi Vaka (2) gözlem ve deneyimlerinden hareketle şöyle açıklamaktadır: “*Çevrem hep onlardı [madde kullanan kişiler]. Başka arkadaşım çok yoktu ki. Onlarla gezer, dolaşırısın. İçer, gezer, yatar, kalkarsın.*” Akran faktörünün madde kullanımına başlamadaki önemine vurgu yapan Vaka (5) ise düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “*Arkadaş ortamı bu işin bir piyonu. Arkadaş ortamı bütün ağların birleştiği yer. Arkadaş ortamında otururken muhabbet ettiğiniz o masum insanlar, aslında çok da masum değil. Bana demedi, diyemedi içme.*” Vaka (8) de bu durumu “*arkadaş kurbanı oldum*” ifadesiyle özetlemektedir.

İçinde buldukları akran gruplarının normlarına uyum gösteren bireylerin madde kullanım veya suça karışma gibi risklerle karşı karşıya olmalarının yanı sıra, uyum gösteremeyen kişiler de bazı açılardan risk altındadırlar. Birey, arkadaşları arasında kabul görmek, dışlanmamak ya da akran zorbalığına maruz kalmamak için benzer davranışları benimseme ve deneme eğilimleri gösterebilmektedir (Santor, Messervey & Kusumakar, 2000: 165). Bu durumla ilgili olarak Vaka (12) *Benim hiç kültürlü, kitapla uğraşmış arkadaşım olmadı. Arkadaşlarım genelde madde kullanan kişiler oldu.*” diyerek akran etkisinin kendisini olumlu bir yere götürebilecekken olumsuz bir sürece yönelttiğine değinmektedir. Vakaların genelinde görülen bu durum, sosyalleşme sürecinde ergenler ile akranları arasındaki bağlanma stiline etkisine de işaret etmektedir. Örneğin, madde kullanımından çekinen yeni üyeler, grup üyeleri tarafından küçümsenme ve alay edilme gibi tepkilerle karşılaşabilmektedir. Vaka (2) aynı grupta bulunup bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmayanlarla “*süt kuzusu*” veya “*ağzı süt kokuyo*” diyerek alay edildiğini dillendirmektedir. Bu davranışlar neticesinde “*grupta hiçbir şey kullanmayan birini*” görmediğini belirten Vaka (2), madde kullanmanın “*bir nevi gruba katılmanın gizli*” şartı haline geldiğini ifade etmekte, sürecin devamını ise şu sözlerle özetlemektedir: “*İlk başlarda sigara, alkol ile başlar sonra sana güvenilince madde kullanılan zamanlarda da yanlarında olursun. İlk başlarda yanlarında durur bakarsın ya da dışarda yapılıyorsa gözetleyici olursun. Ama daha sonra ‘bi’ kereden bir şey olmaz’lar başlar.*”

Madde kullanım süreci başladıktan sonra vakalar eski arkadaşlarını terk ederek sonradan dahil oldukları ve “ortam” olarak tanımladıkları yeni grup arkadaşlarıyla daha çok zaman geçirme eğilimi göstermektedirler. Vaka (1) bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: “*Eski arkadaşlarımla artık görüşmüyorum. Benim gibi sigara, alkol, bonzai kullananlarla daha sık görüşüyorum. Diğerleriyle muhabbetim uymuyor, ortak konumuz olmuyor konuşmak için. Hem onların yanına gittiğimde kendimi kötü hissediyorum.*” Vaka (6) da kullanılan maddeleri temin etme ve paylaşmaya dayalı karşılıklı çıkar ilişkisinin varlığından söz etmektedir: “[Madde] *Alabileceğiniz kişileri biliyorsunuz, biri olmazsa birinden*



*mutlaka bunu alabiliyorsunuz. Siz alamasanız bile yanınızdaki arkadaşınızda bir şey olabiliyor. Yani bu suyu paylaşmak gibi maddeyi de herkes birbiriyile paylaşabiliyor.”* Örneğin, Vaka (2) kazandığı paranın bir kısmını ailesine verirken, kalan kısmıyla “3-4 arkadaş bir araya gelip” sigara aldıklarını belirtmektedir.

Kendileri gibi madde kullanan arkadaşlarıyla sürekli görüşmek sadece madde kullanma isteğini arttırmamakta aynı zamanda duygu ve davranış gelişimini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz süreci Vaka (2) “Okuyamadık. Arkadaşlarla hep kaçır, yüzmeye giderdik, madde kullanırdık. Kafam güzel okula gittiğim bile olmuştu. Utanılacak bi durum ama hep bu yanlışları yaptık.” sözleriyle ifade etmektedir. Vaka (3) ise süreç içerisinde yaşadığı değişimi kendi deneyimlerinden hareketle şöyle paylaşmaktadır:

*O kullandığı zaman o tek kalıyor ona destek olmak amaçlı ben de bir kez içeyim, senin yanında olayım diyorsun, ortak olayım diyorsun, aynı kafayı yaşayayım diyorsun. Öyle derken bir de bakıyorsun onunla geziyorsun onunla bu maddeyi kullanıyorsun, sabah oluyor kullanıyorsun, akşam oluyor kullanıyorsun, hiçbir sosyal aktiviten olmuyor. Yani ruhsal anlamda bozuk bir halde onunla birlikte dolaşıp içip kullanıyorsun.*

Vaka (6) da arkadaş ortamının etkisinden bahsederken bu durumun kendisinde okul terkine yol açtığına değinmektedir:

*Okulu bırakma sebebim biraz da madde sebebiydi, çünkü bunu kullanmaya başladığım zaman gece gündüzü ayırt edemiyordum. Her saat her dakika kullanma ihtiyacı oluşuyor. Sabah uyanamıyordum, okula gidemiyordum. Okula gitsem bile doğru düşünemiyordum, doğru karar veremiyordum. İnsanlar artık anlayabiliyor du benim farklı bir hale girdiğimi. Diğer arkadaşlarım anlayabiliyordu. Onlardan uzaklaşmak ve kendi ortamımda devam etmek istedim ve okul ortamını bırakmak zorunda kaldım.*

Maddelerin zararlı etkileri hakkında bilgi ve farkındalık düzeyinin düşük olması ergenlerde madde kullanımını tetikleyen etkenler arasında yer almaktadır. Özellikle de okul terki yaşayan ergenlerin maddeler hakkındaki bilgileri duyuma dayalı olup, bilimsel nitelikte olmamaktadır (Köse, Gül & Keskin, 2017: 265). Nitekim daha önce maddeler hakkında bilgisinin olmadığını ifade eden Vaka (10) maddenin “nasıl bir şey olduğunu” bilmediğini ve “arkadaşlardan görerek” kullanmaya başladığını aktarmaktadır. Arkadaş ortamının en önemli tesiri merak duygusunu körüklemesi ve özenti uyandırmasıdır: “Merakla başladı. Onlar içiyordu, özenti oldu biraz” (Vaka-8). Arkadaş etkisi detaylı bir şekilde incelendiğinde; madde kullananların daha çok aynı durumda olan kişiler ile görüşme eğiliminde oldukları, bu durumun da maddeler hakkında nitelikli bilgiye ulaşmaya engel olduğu görülmüştür. Ergenlerin bedensel ve ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkileyen Tıp (2) aynı zamanda sağlıklı sosyalleşmenin de önünde engel oluşturmaktadır.

### Akran-Aile sebebiyle (Tip-3)

Ergenlik bireysel ve toplumsal etkileşimin birlikte geliştiği ve yeni sosyal ağların oluştuğu bir döneme karşılık gelmektedir. Bu gelişim süreci analiz edildiğinde ergenlerin sosyal bağlarını oluşturan etkenler arasında aile ve akran faktörü ön plana çıkmaktadır. Ailede madde kullanan diğer bireylerin varlığı bazı ergenlerde merak ve duyumsama isteği oluşturabilmekte, özellikle de ailenin diğer üyelerinde bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımına bağlı sorunların devam etmesi, gelişim dönemindeki diğer üyelerde çatışmalı ilişkilere sebep olabilmektedir (Mutlu, 2013: 14; Ögel & Aksoy, 2007:13). Örneğin, abisinin madde kullandığını ve bu durumun kendisinde “özenti” oluşturduğunu ifade eden Vaka (7), tepki görmekten endişe duyduğu için kullanmadığı maddeleri “arkadaş ortamında” kullanmaya cesaret edebilmiştir. Diğer yandan Vaka (2) kendi örneğinden hareketle aileden uzaklaşma gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “Abim alkollü olarak eve gelip huzursuzluk çıkardı. Bu birkaç kez tekrarlanınca tepki vermek zorunda kaldım. Birkaç kez kavga ettik bu yüzden ve evi terk etmek zorunda kaldım.” Sonrasında hiçbir denetim mekanizmasının olmadığı ve benzer sorunları yaşayan akran gruplarıyla gelişen sürecin madde kullanımını nasıl tetiklediğini de şöyle izah etmektedir:

*Arkadaşınızdan gelen bir teklif düşünün. Bunu size iletme tarzı şöyle olsa kabul eder misiniz? “Kanka, gel beraber zehirlenelim, belki bir köşede geçer gideriz.” Kabul eder miyiz, tabi ki hayır? Peki, aynı amaç şu şekilde teklif edilse: “Kanka, hadi gel çok güzel bi’ sigaram var. Dönelim, keyfimiz yerine gelsin. Unutalım her şeyi, kafamızı yapalım.” Ben iki tekliften kesinlikle ikinci olanı kabul ederim.*

Aile bireyleri arasında güçlü bağların gelişmemesi ve ebeveynlerin ilgi eksikliği ergenlerin sosyal gelişimlerini etkilemektedir. Ergenliğin kendine özgü sorunlarında ailenin desteğini yanında hissetmeyen veya karşılaştığı sorunlara çözümü aile dışında aramaya yönelen ergenler, madde kullanım riskine karşı daha savunmasızdır. Özellikle kendisi gibi benzer sorunları yaşayan akranlarına yönelen ergenlerin çözüm arayışları yeni problemlere sebep olabilmektedir. Bu durum akran ilişkisinin önem kazandığı ergenlik döneminde güvensiz bağlanmanın olumsuz akran ilişkilerine dahil olması ile çifte mağduriyete sebep olmaktadır (Santor vd., 2000: 164; Schinke, Fang & Kole, 2008: 192-193). Vaka (13) kendi mağduriyetini ve süreci şöyle anlatmaktadır: “Aileden iyice uzaklaştım. Dışarıda kalmaya başladım. Annemle babam ayrıldıktan sonra iyice dağıldık. Arkadaş ortamım değişti, sokakta top oynadığım arkadaşlardan uzaklaştım, onun yerine bali, uyuşturucu kullananlar ile arkadaş oldum.”

Aile ve akran faktörleri ergenlerin madde kullanmaya yönelmesinde ayrı ayrı önemli etkenler olabilirken bu bölümde örneklerle de ifade edildiği gibi bu iki etken bir araya gelerek birbirini pekiştirici bir rol oynayabilmektedir.

### **İlişki sebebiyle (Tip-4)**

Duygusal ilişki sebebiyle madde kullanımına başlamak akran faktörünün özel bir durumu olarak değerlendirilebilir. İncelenen vakalar arasındaki iki kızın romantik ilişki içinde oldukları erkek arkadaşlarının madde kullanım tutumlarından etkilenerek maddeye yönelmiş olmaları, ilişki sebebiyle mağduriyeti bir tipoloji olarak karşımıza çıkartmaktadır. Bu tipolojiyle akran etkisi arasındaki en önemli fark, söz konusu vakaların madde kullanımına yönelmeyi duygusal ilişkinin güçlenmesi için bir yöntem olarak görebilmesidir. Bu sebeple, aralarındaki duygusal ilişkiyi sürdürmek için madde kullanımı olan arkadaşlarının ilgi duyduğu konulara yönelme, durumu benimseme ve taklit etme eğilimi ortaya çıkabilmektedir (Başkurt, 2012: 100).

Gelişim dönemini içermesi açısından ergenlerde görülen duygusallık değişken ve karmaşık olabilmektedir. Karşı cinsten hoşlanma, romantik hislerine karşılık bulma, karşı tarafın ilgisini çekme, ön plana çıkma gibi birçok duygu ve istekler uygun koşullarda gelişmediğinde ilişki sebebiyle yeni mağduriyetler oluşabilmekte ve bu durum ilişkinin taraflarında travmaya yol açabilmektedir. Madde kullanım tutumlarını etkilemesi açısından taraflardan birinin kullanıyor olması diğeri için ciddi risk etkeni olabilmektedir. Vaka (1) madde kullanımına başlama öyküsünü paylaşırken bu durumu şöyle anlatmaktadır: *“Ben erkek arkadaşım ile tanıştıktan sonra başladım, yani 14-15 yaşlarındaydım. Tabi o benden büyüktü.”* O dönemlerde ruhsal problemler de yaşayan ve kendini iyi hissetmeyen Vaka (1), erkek arkadaşının sigaraya sarılarak kullanılan uyuşturucu maddeyi *“sana iyi gelir”* diyerek teklif etmesiyle ilk deneyimini yaşadığını ifade etmektedir. Bu durum devam eden süreçte vakanın alkol ve diğer maddelere de başlamasına sebep olmuştur. Erken dönem evlilik deneyimi de yaşayan Vaka (1), madde kullanımına bağlı sorunlar ve eşinden gördüğü şiddet sebebiyle boşanmak zorunda kaldığını ve bu defa *“artık unutmak için (...)”* kullanmaya devam ettiğini belirtmektedir.

Vaka (4) ise sigara kullanımı problemiyle baş etmeye çalışırken tanıştığı erkek arkadaşını *“çok alkol bağımlısı”* olarak tanımlamaktadır. Katılımcı, alkol ve diğer maddeleri kullanmaya erkek arkadaşı sebebiyle başlamıştır. Erkek arkadaşından ayrıldıktan sonra duygusal sorunlar yaşamaya başlayan Vaka (4), bu durumun madde kullanımıyla ilişkisini şöyle izah etmektedir: *“Kötü süreç geçirdim, sevgilimden ayrıldım. Bir de ilk onunla içmeye başladım.”* Görüldüğü üzere madde kullanımına ilişkinin başlangıcında beraberliğin devamı için başlanırken, ilişki bittikten sonra içine düşülen duygusal boşlukla mücadele için kullanım süreci devam edebilmektedir. Madde kullanma riskini arttırması bakımından kadın katılımcıların aleyhlerine olan bu durum erkeklerde belirgin bir etken olarak görünmemektedir.

Yukarıdaki oluşturulan tipolojiler madde kullanımına yönelten etkenler ile ilgili literatürdeki çalışmalarla da uyumludur. Aile üyeleri arasında güvenli bağlanma ortamının eksikliği ve gençlerde doyurulmamış bazı duyguların

varlığı (Cömert & Ögel, 2014: 23), madde kullanımına yönelme bakımından gelişim döneminin taşıdığı riski ortaya koymaktadır. Özellikle de aile içi etkili iletişimin yetersiz olması ergenleri aile ortamının dışında arayışlara yöneltmekte (Yaman, 2014: 115-119), bu durum madde kullanan kişilerin zamanla aile ve yakın çevrelerinden uzaklaşarak kendileri gibi madde kullanan kişilere yakınlaşmasına sebep olmaktadır.

Aile üyeleri rollerini bilmediği için karşılaşılan sorunlara çözümler, genelde aile dışındaki ortamlarda aranmaktadır. Bu durum ergenleri güvenli olmayan arayışlara yöneltebilmektedir (Bozkurt, 2015: 144). Ebeveynleriyle kuramadığı güvenli bağlanma ilişkisini akran gruplarıyla oluşturma isteği bazı durumlarda Tip (3) bağımlılığına sebep olabilirken, buna bağlı olarak tutarsız duygusal ilişkiler kurma, çetelere üye olma, sigara ve diğer maddeleri kullanma problemlerine de yol açabilmektedir (Yılmaz, 2017: 51). İki kadın vakada ön plana çıkan ilişki yoluyla mağdur olma -Tip (4)- da bu bağlamda meydana gelen problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakaların ifadelerinden yola çıkılarak elde edilen verilere bakıldığında yukarıda yer verilen dört farklı tipolojinin temelde birbirinden bağımsız olmadığı, zaman zaman vakalarda etkileşimli sonuçlara yol açtığı anlaşılmaktadır.

### **Sonuçlar**

Araştırma kapsamında görüşülen vakaların söylemleri ve madde kullanım sürecinde yaşadıkları deneyimler birlikte değerlendirildiğinde bağımlılık kavramına yeni bir anlam yükledikleri, sadece bağımlılık kavramının bilimsel tanımında öne çıkan bazı temaları kişisel tecrübelerindeki değerler üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Literatürdeki akran faktörünün önemine dikkat çeken bulgularla uyumlu olarak (Erdem vd., 2006: 115; Özbay vd., 2018: 87; Satan, 2011: 191), araştırmamıza katılan vakaların çoğunun arkadaş etkisiyle madde kullanımına başladıkları ve devam ettiklerini söylemek mümkündür. Diğer yandan, vakaların madde kullanım durumlarını gizlemek ve kendi aralarında iletişim kolaylığı sağlamak amacıyla halk arasında kullanılan bazı deyim ve ifadelere farklı anlamlar yükledikleri ve böylece bağımlılık alt kültürüne yeni ifade biçimleri kazandırdıkları anlaşılmaktadır. Yeni anlamlar kazanan deyim ve ifadelerle gelişen iletişim dili giderek bağımlılık alt kültürünün bir üyesi olmayı sağlarken, bu maddeleri ve dolayısıyla bu dili kullanmayan aile ve yakın çevrelerinden zamanla uzaklaşmalarına da sebep olabilmektedir.

Araştırmanın yapıldığı iki mahallenin fiziki ve sosyal açıdan benzerlik göstermesi, çalışmaya dahil olan vakaların madde kullanımına yönelmesinde rol oynayan etkenlerin birbirlerine yakın olması, bu etkenlerin dört tipoloji ile sınırlandırılmasına yol açmıştır. Ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki etkili unsurları kategorize ettiğimiz bu tipolojiler, -literatürdeki bulgularla da uyumlu olarak- (i)Aile Sebebiyle, (ii)Akran Sebebiyle, (iii)Aile-Akran Sebebiyle ve (iv)İlişki Sebebiyle şeklinde isimlendirilmiştir. Bu tipolojiler

oluşturulurken madde kullanım probleminin yaşayan kişilerin perspektifinden incelenmesi ve onların deneyim ve gözlemleriyle soruna yaklaşılması koruyucu ve önleyici çalışmaların niteliksel olarak kalitesinin artması bakımından da önem arz etmektedir.

Vakaların söylemleri derinlemesine analiz edildiğinde, sonradan gelip yerleştikleri yeni yaşam alanlarının kent kültürüyle uyumlu olmaması ve bu sebeple kent yaşamıyla bütünleşme ve aidiyet gelişimlerinin gecikmesi, tespit edilen dört tipolojinin etkisini kuvvetlendiren ortak bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendilerini yaşadıkları bu şehre ait hissetmeyen vakaların karşılaştıkları çeşitli sorunlar sebebiyle eğitimlerini yarıda bırakmalarının da hem gelecek planlarını hem de madde kullanım tutumlarını olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada görüşülen vakaların kullanıma bağlı sorunlar yaşamalarına rağmen -pişmanlık duymakla birlikte- yine de kullanmayı bırakmak istememeleri maddelerle kurdukları ilişkinin fiziksel boyutla sınırlı olmadığını da göstermektedir. Bağımlılık problemiyle mücadele ederken bu ortak sorunların birlikte değerlendirilmesi ve sorunların çözümüne yönelik çalışmalarda yerel yönetimlerin bu gibi yerleşim yerlerinin kent yaşamı ve kültürüyle bütünleşmesine yönelik eylem planlarına desteklenmesi gerekmektedir. Bağımlılık alanında yapılacak çalışmalarda nicel verilerin yanı sıra saha çalışmalarına ağırlık verilmesi önem arz etmektedir. Buna ek olarak madde kullanan kişiler üzerine yapılacak çalışmalarda yalnız kişilerin ve madde kullanım süreçlerinin değil aynı zamanda bu kişilerin sosyal bağlamlarının bağımlılık açısından değerlendirilmesi de alan çalışmalarına farklı bir bakış açısı ve çözüme yönelik katkı sağlayacaktır.

## Kaynakça

- Akfert, S. K., Çakıcı, E. ve Çakıcı, M. (2009). Üniversite Öğrencilerinde Sigara-Alkol Kullanımı ve Aile Sorunları ile İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(40), 40-47.
- Akkuş, D., Karaca, A., Şener, D. K., ve Ankaralı, H. (2016). Lise Öğrencileri Arasında Madde Kullanım Sıklığı ve Etkileyen Faktörler. *Bağımlılık Dergisi*, 17(4), 139-151.
- Aküzüm, C., Yavaş, T., Tan, Ç. ve Uçar, M. B. (2015). İlköğretim Kurumu Öğrencilerinin Devamsızlık ve Okul Terki Nedenleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 167-192.
- Altıntaş, H., Temel, F., Esin Benli, D., Çınar, G., Gelirer, Ö., Gün, F. A., Kernak, A. ve Kundakçı, N. (2004). Tıp Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı ile İlgili Bilgi, Görüş ve Tutumları. *Journal of Dependence*, 5, 107-114.
- Amdouni, B., Paredes, M., Kribs, C. ve Mubayi, A. (2017). Why Do Students Quit School? Implications from a Dynamical Modelling Study. *Proceedings of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 473(2197), 1-18.
- Aronson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Kaknüs Yayınları. İstanbul.

- Arslan, D. T. ve Akbulut, Y. (2017). Sağlık Bakanlığının Uyuşturucuya Yönelik Politikalarının Analizi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 4(2), 151-180.
- Atar, A. Ö., Yalçın, Ö., Uygun, E., Çiftçi Demirci, A. ve Erdoğan, A. (2016). Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergenlerde Aile İşlevlerinin, Çift Uyumunun ve Anne Baba Tutumunun Değerlendirilmesi. *Noro-Psikiyatri Arşivi*, 53(1), 38.
- Bahar, A. (2018). Uyuşturucu Madde Kullanımının Nedenleri ve Bağımlılık Oluşum Sürecinde İletişimsel Yaklaşımların Rolü ve Önemi: Polis Kayıtları Üzerinden Olgusal Bir İnceleme. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 55(55), 1-36.
- Barrett, A. E. ve Turner, R. J. (2006). Family Structure and Substance Use Problems in Adolescence and Early Adulthood: Examining Explanations for the Relationship. *Addiction*, 101(1), 109-120.
- Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment Styles Among Young Adults: A test of a Four-Category Model. *Journal of Personality and Social Psychology*. 61(2), 226-244.
- Başkurt, İ. (2012). Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 73-114.
- Bowlby, J. (1958). The Nature of The Child's Tie to His Mother. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 39(5), 350-373.
- Bozkurt, O. (2015). *Madde Bağımlısı Bireylerin Bağımlılık Süreçlerinde Ailenin Etkisi* [Hacettepe Üniversitesi].
- Bozkurt, V. (2012). *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller - Kavramlar - Kurumlar*. Ekin Yay.. Bursa.
- Bretherton, I. (1992). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.
- Cömert, I. T. ve Ögel, K. (2014). Madde Kullanan Ergenlerin Bağlanma Stilleri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 9-40.
- Coşkun, S. (2006). *Uçucu Madde Kullanan Ergenlerde Bilinçlendirme Eğitiminin Etkinliği* [Marmara Üniversitesi].
- Demir, N. Ö. (2006). Ailedeki Madde Bağımlılığının Ergenin Sapmış Davranışlara Yönelmesindeki Etkisi: Lise Son Sınıf Gençliği Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 119-129.
- Dilbaz, N. (2013). *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı. *Journal of Dependence*, 7, 111-116.
- Gaspar, J. M. (2012). *Drug Use and Delinquency: Causes of Dropping Out of High School?* LFB Scholarly Pub. LLC. Texas.
- Gezici Yalçın, M. (2017). *Göç Psikolojisi*. Pharmakon. Ankara.
- Herken, H., Özkan, İ., Çilli, A. S. ve Bodur, S. (2000). Öğrencilerde Alkol Kullanım Sıklığı ve Sosyal Öğrenme ile İlişkisi. *Düşünen Adam*, 13(2), 87-91.

- Karaboğa, M. T. (2019). Lise Öğrencilerinin Rol Model Tercihlerine İlişkin Bir Çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 363–391.
- Köknel, Ö. (1998). *Bağımlılık: Alkol ve Madde Bağımlılığı*. Altın Kitaplar. İstanbul.
- Köse, E. Ö., Gül, Ş. ve Keskin, B. (2017). Ortaöğretim Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı İle İlgili Farkındalık ve Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 18(1), 8–15.
- Kristjansson, A. L., Sigfusdottir, I. D., Allegrante, J. P. ve Helgason, A. R. (2009). Parental Divorce and Adolescent Cigarette Smoking and Alcohol Use: Assessing the Importance of Family Conflict. *Acta Paediatrica*, 98(3), 537–542.
- Kubanc, Y. ve Özmen, F. (2013). Liselerde Madde Bağımlılığı-Mevcut Durum ve İlişkin Okul Müdürleri ve Öğretmenlerin Bakış Açıları. *Journal of Turkish Studies*, 8(3), 357–382.
- Kurupınar, A. ve Erdamar, G. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı ve Yaygınlığı: Bartın İli Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 65–84.
- Layder, D. (2014). *Sosyal Teoriye Giriş* (4. Baskı). Küre Yay.. İstanbul.
- Mutlu, E. (2013). Madde Bağımlılığında Ailenin Rolü. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 2, 13–17.
- Neuman, W. L. ve Özge, S. (2008). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicelik Yaklaşımlar*. Yayın Odası Yay.. Ankara.
- Newman, P. ve Newman, B. (1976). Early Adolescence and Its Conflict: Group Identity versus Alienation. *Adolescence*, 11, 261–274.
- Ögel, K. (1997). *Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık*. İletişim Yay.. İstanbul.
- (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*. Yeniden Yay.. İstanbul.
- Ögel, K. ve Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerde Madde Kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 11–17.
- Ögel, K., Taner, S. ve Eke, C. Y. (2006). Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı: İstanbul Örnekleme. *Journal of Dependence*, 7, 18–23.
- Öğülmüş, S. (2013). *Ortaöğretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ve Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocuklar Politika Önerileri Raporu*. MEB. Ankara.
- Özbay, Y., Yılmaz, S., Büyüköztürk, Ş., Aliyev, R., Tomar, İ. H., Esjici, H., Yancar, C. ve Akyılmaz, F. D. (2018). Madde Bağımlılığı: Temiz Bir Yaşam İçin Bireyin Güçlendirilmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(1), 81–130.
- Santor, D., Messervey, D. ve Kusumakar, V. (2000). Measuring Peer Pressure, Popularity, and Conformity in Adolescent Boys and Girls: Predicting School Performance, Sexual Attitudes, and Substance Abuse. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 163–182.
- Satan, A. (2011). Ergenlerde Akran Baskısı, Benlik Saygısı ve Alkol Kullanımı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 34, 183–194.

- Schinke, S. P., Fang, L. ve Cole, K. C. A. (2008). Substance Use Among Early Adolescent Girls: Risk and Protective Factors. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 43(2), 191–194.
- Sümer, N., Kahya, Y. ve Çapar, T. (2015). Bağımlı ve Bağımlılık: Kuramsal Çerçeve ve Derleme Çalışması. *Articles of Turkish Journal of Psychology*, 16, 192–209.
- Szalavitz, M. (2016). *Unbroken Brain: A Revolutionary New Way of Understanding Addiction*. St. Martin's Press. New York.
- Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2015). *Bağımlılık: Sanal veya Gerçek* (4. Baskı). Timaş Yay.. İstanbul.
- Teasley, M. L. (2004). Absenteeism and Truancy: Risk, Protection, and Best Practice Implications for School Social Workers. *Children & Schools*, 26(2), 117–128.
- Thatcher, D. L. ve Clark, D. B. (2008). Adolescents at Risk for Substance Use Disorders: Role of Psychological Dysregulation, Endophenotypes, and Environmental Influences. *Alcohol Research & Health*, 31(2), 168.
- TUBİM. (2014). *Türkiye Ulusal Uyusturucu Raporu*. TUBİM. Ankara.
- Ünsal, A. ve Sezgin, S. (2008). Erzurum İli İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Sigara Kullanma Durumları. *Turk Toraks Dergisi*, 10, 75–81.
- Yalçın, M., Eşsizoglu, A., Akkoç, H., Yaşan, A. ve Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi Öğrencilerinde Madde Kullanımını Belirleyen Risk Faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 12, 125–133.
- Yaman, Ö. M. (2014). Uyusturucu Madde Bağımlısı Gençlerin Aile İçi İlişkilere Yönelik Görüşleri: Esenler-Bağcılar Örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99–132.
- Yedekçi, B., Çelikay, H. ve Altıntoprak, A. E. (2017). Görsel Medyanın Sigara ve Alkol Kullanımı Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. *10. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi*.
- Yıldızhan, E. (2017). Bağımlı Teorisi ve Bağımlı Bozukluklarına Genel Bir Bakış. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 22(1), 66–72.
- Yılmaz, M. (2017). *Prof. Dr. Kültegin Ögel: Plansız Kentleşme Anlayışı Gençleri Uyusturucuya İttiyor*. <https://www.birgun.net/haber/prof-dr-kultegin-ogel-plansiz-kentlesme-anlayisi-gencleri-uyusturucuya-itti-167818>. [Erişim Tarihi: 12.06.2019].